

Kármán a miniszteriumban.

A véletlennek nagy szerepe van az emberek életében. Kármán Mór életében is tragikus fordulatnak kellett bekövetkeznie, hogy a közoktatásügyi miniszteriumba kerüljön, oda, ahova őt jellemének tisztasága, törekvéseinek nemessége, becsületes akarata, erős, nemzeti érzése, bámulatosan sokoldalú ismerete, filozófiai készütsége, a pedagógia egész birodalmában való ritka tájékozottsága, teremtő ereje és mindenekfölött tiszteletet parancsoló energiája szinte predesztinálta. A munkásságában beállott kényszerű szünet után, egészségének helyreálltával lépett a miniszteriumba s ott ő, aki tanulók és tanárok egész nemzedékeit felnevelte, élete alkonyán az iskolai közigazgatás minden ágában, szervezeti és elvi jelentőségű kérdésekben, törvényelőkészítő munkálatokban újból tündököltette ragyogó elméjét.

Talán nem is a hivatalos körökön mult, hanem tisztán Kármánon önmagán, hogy még férfikora delén nem került a miniszteriumba. Hátrahagyott írásai arról tanuskodnak, hogy Treforttól kezdve mindegyik közoktatásügyi miniszter felismerte Kármán nagy értékét és számos nagyfontosságú közoktatásügyi kérdésben kikérte véleményét. Ismeretes, hogy Kármán végtelen szeretettel csüngött az iskolán, a tanításon és bizonyára alig-alig cserélte volna föl a tanári katedrát a miniszteriumi hivatalszobával. Hogy miként fogta fel életének azt a nagy fordulatát, amidőn a kultuszminiszteriumba került, arra élénk világot vet Molnár Viktorhoz intézett levele (I. Közoktatásügyi Tanulmányok I., ajánlás), amelyben ezeket mondja: «Életem sorsa úgy esett, hogy miután teljes negyedszázadon át közvetlenül az ifjúság tanításában szolgáltam nemzeti nevelésünk ügyét, most az oktatásügyi közigazgatás kérdéseivel kell foglalkoznom, mintha magamnak egy személyben kellene közöttünk tanúságot tenni róla, mennyiben válhatik bölcséletileg tájékozódott pedagógiai elmélkedés jó segédmére a munkásságnak a köznevelés mindenik ágában. Őszintén megvallom, előbbeni feladatom mélyebben érintette szívemet; személyes erkölcsösségem kialakulására sokkal áldásosabb volt hatása, semmint amennyit új munkaköröm eredményeitől talán jogosan várhatni. Azonban régebbi tapasztalataimból egyet áthoztam ide, azt, hogy kicsinyben is, apróbb részletekben hűnek lenni az elvekhez, lelkiismeretesnek lenni: a kötelességteljesítésnek egyedül helyes módja».

És ha — amint írja — az ifjúság nevelése közelebb volt szívéhez, bizonyos, hogy mi, tanítványai meg nagy hálával tartozunk a mester emlékének azért a negyedszázadért!

A súlyos betegségből fölépült Kármánt Wlassics Gyula miniszterségének végső szakában rendelték be a miniszteriumba. E beosztásának akkor nem volt egyéb célja, csupán az, hogy reaktiválják. «Az érdemes múlt kötelezett erre bennünket» írja Molnár Viktor hozzám írt levelében. «A munkakör lassan-lassan alakult ki, mert Kármánt nagy pedagógiai és egyedül álló enciklopédikus műveltsége mindenre használhatóvá tette. Minden törvény előkészítésében részt vett; az iskolán kívüli oktatás szervezésében különösen hasznos munkatársam volt. A külföldre szóló tájékoztató jelentéseket hazai oktatásügyünkről ő készítette; a külföldi tanügyi mozgalmakat Kármán tartotta nyilván és kezelte a tanügyi hírlapirodalmat és pedagógiai könyvtárt. Izabella főhercegasszony kérésére Kármán dolgozott ki a fiatal főherceg számára tanulmányi rendet, amelyet részben követtek is.»

Tulajdonképpen Berzeviczy Albert minisztersége idején kezdett kialakulni Kármán munkaköre. Akkor, amidőn Berzeviczy törvény-előkészítő (XII.) ügyosztályt szervezett, ennek vezetésével Csorba Ferenc min. tanácsost bízta meg. Ebben az ügyosztályban kezdte meg Kármán munkásságát. Első dolga az volt, hogy kicsiny, de értékes pedagógiai könyvtárt állított egybe. Szinte magam előtt látom, amint kis közös szobánkban magyarázgatta nekem, egykori tanítványának, hogy mi mindenből kell ilyen miniszteriumi kis könyvtárt összeállítani. Hetenkint kétszer-háromszor jött be az ügyosztályba és mindannyiszor hozott a hónap alatt egy-két törvényt, egy-két alapvető német, francia, angol pedagógiai munkát és folyóiratot. Nagy segítségére volt ezek összeállításában Csorba Ferenc, aki tudós munkatársát tisztelettel, sőt mondhatni tanítványi szeretettel vette körül és teljesen önálló hatáskörrel ruházta fel. Talán ennek a megbecsülésnek tulajdoníthatom, hogy Csorba Ferenc Kármán számára «Központi Tanulmányi Főigazgatói» állást akart szervezni a XII. ügyosztályba való sorolással. A hátrahagyott iratok között egy kis feljegyzést találtam, amely nagy vonásokban szabja meg azt a rendkívül érdekes munkakört, amellyel ezt az állást tervezték. A feljegyzés így szól: «A Központi Tanulmányi Főigazgatónak a rendes folyó munkálatokon kívül teendője lett volna a középfokú intézetek (középiscola, tanítóképző, kereskedelmi iskola stb.) tanárainak képzésével és képesítésével megbízott intézetek és bizottságok működésének főleg pedagógiai irányban való ellenőrzése és irányítása. Szükségessé tette volna ez állás szervezését az a körülmény, hogy főleg a gyakorlati képzés a szükség szerint és helyesen, nem történik többé egy intézet kebelében, hanem több középiskolát bíztak meg vele. Azonfelül célszerű lett volna, hogy valaki a központban évenként a közvetlen felügyelettel megbízott főigazgatókkal és egyéb megbízottakkal a tapasztalatok egybevető meg-

vitatására értekezleteket tartson. Adminisztratív teendők ez állással nem jártak volna, azért lett volna a megbízott címe csupán Tanulmányi Főigazgató. Egyelőre kísérletnek tervezték ezt a tiszti állást és csak azután óhajtottak dönteni afelől, hogy vajjon állandósítsák-e vagy esetleg ki is bővítsék a közoktatás különböző ágai szerint. De úgy látszik, elejtették a tervet¹ és Kármán továbbra is mint a mi közös «Doktor» urunk a maga egyszerűségében végezte Csorba mellett munkásságát. Csorba lépten-nyomon érezte Kármánnal, hogy ő csak kifelé hivatalfőnök, bent az ügyosztályban azonban teljesen egyenrangúnak érezte magát Kármánnal. Hálás is volt ezért Kármán, «A közoktatás egysége és a tanulmányok szervezete» című munkáját (Budapest, 1911. Eggenberger) Csorbának ajánlotta »együttműködésük emlékére».

Berzeviczy rövid minisztersége után gróf Apponyi Albert — Csorba személyes jogának fenntartásával — megszüntette a törvény-előkészítő osztályt és ekkor Kármánt az elnökséghez osztották be és ebben a beosztásában maradt haláláig.

Ámbár Kármán is «központi szolgálattételre berendelt» volt, mégis az ő működése nagyon különbözött minden más berendeltétől. A szó szoros értelmében «Wissenschaftlicher Mitarbeiter»-je volt a miniszteriumnak. Az egyetemen tovább is rendszeresen megtartotta előadásait és tudományának élhetett. Nem kellett neki, mint más berendeltnek, nappól-napra a legváltózatósabb ügyekkel foglalkoznia, hanem tisztán szakkérdések megvilágítására szentelhette idejét. Csak olyan hivatalos ügyet kapott, amelyben elvi jelentőségű, nagyfontosságú iskolaügyi kérdésekről vagy egy-egy készülő törvényjavaslatról kellett véleményt mondania. Innen van az, hogy minden egyes kérdésről egész tanulmányt írt. Ezek nagy része könyvalakban is megjelent.

A miniszterium részére írt munkálatai az egyetem, a középfokú oktatás és az elemi népoktatás körére egyaránt kiterjedtek. Vannak köztök bevégzett tanulmányok s vannak hátrahagyott iratai között található apróbb feljegyzések, jelentések és fogalmazvány-tervezetek. Ezek közül felsorolom a következőket:

A) *Bevégzett tanulmányok:*

I. *Törvénytervezet az egyetemekről és egyetemi főiskolákról.* (Mint előadói javaslat nyomtatásban: Bpest, 1906, 8° 77 l.)

II. *Tennivalóink a középfokú oktatás* (felső népiskola, polgári iskola, gimnázium, reáliskola) *terén.* (Megjelent: A közoktatás egysége

¹ Emilitést tesz erről Kármán a belga népoktatási törvényjavaslatról szóló «Vélemény»-ének befejező részében (21. old.).

és a tanulmányok szervezete c. kötetben 55—82. l. Bpest, 1911. Eggenberger.)

III. *A felekezeti oktatás és az állam részvétele a népiskola szervezésében a nyugateurópai államokban.* A Berzeviczy-féle népiskolai törvényjavaslat alkalmával készült jelentés. (Megjelent: Közoktatásügyi tanulmányok I. Bpest, 1906. Franklin-Társulat.)

IV. *A népiskolai törvényjavaslatokról:* 1. Tankötelezettség és tanulmányi rend. 2. A tanítóképzés és tanítóképesítés. 3. A népiskolai hatóságok. 4. A tanítók javadalmazása. 5. Teendők a népoktatás politikai vonatkozásainak tekintetéből. (Megjelent: K. M. Pedagógiai dolgozatai rendszeres összeállításban, II. k. Bpest, 1909. Eggenberger.)

V. *Vélemény a belga népoktatási törvényjavaslatról* (kézirat).

VI. *Albrecht főherceg nevelésére vonatkozó tervezet.* (Megjelent Pedag. Dolg. I.: *Dolgozatok a fenséges királyi ház egy tagjának nevelése és oktatása tárgyában.* A tantervet ő Felsége is jóváhagyta, amiről Kármán Izabella főhercegnő főudvarmestéri hivatala értesítette 1908 ápr. 7.) Az egész tanítási rendszerben érvényesült a magyar államnak az a különállása, amit az 1867. évi törvények az addig érvényben álló összbirodalmi jogfelfogással szemben érvényre juttattak.

B) *Kisebb tervezetek:*

I. *Az egyes iskolafajok célszerű kapcsolata tárgyában* meghívótervezet egy szélesebb körű értekezletre. (1908. E tervezet szerint elvi megállapodásra van szükség az egyes iskolafajok között a kölcsönös átlépések megkönnyítése céljából, az egyének megfelelő nevelése s nemzeti és állami életünk egységes kialakulása érdekében.)

II. *Középoktatási nemzetközi értekezleten* megvitatható kérdések tárgyában fogalmazvány a nemzetközi értekezlet egybehívására. (Kármán irataiból úgy látom, hogy ő volt ennek az ügynek előadója s hihetően ő állította össze a hazai szakférfiaktól bekért bizalmas véleményeket is.)¹

A következőkben csupán azokat a tanulmányokat ismertetem, amelyek nem forognak közkezen, még pedig az egyetemekről és egyetemi főiskolákról szóló törvénytervezetet s a belga népoktatási törvényjavaslatról írt véleményt.

I. *Az egyetemekről és egyetemi főiskolákról* szóló törvényjavaslat két részből áll. Az első rész a 38 törvényszakaszt tartalmazza, a második rész pedig a terjedelmes «indokolás». Az indokolás ismét három

¹ Az eszme történetére nézve l. Kemény, L'Enseignement international. Historie. Etat actuel. Avenir (Ostende, 1914, 32—36. l.) s u. ó, Ztschr. für das Realschulwesen 1909: 449—463. l.

részből áll: az első azt a kérdést tárgyalja, hogy mik legyenek az egyetem fogalmának lényeges ismérvei? A másik, hogy van-e nálunk a felekezeteknek joguk arra, hogy egyetemet alapítsanak, azt fenntartsák és kormányozzák? A harmadik pedig, hogy mily rendelkezéseket tartalmazzon a törvény, amely az egyetemek alapításának, fenntartásának feltételeit és módozatait általánosságban szabályozza? Az indokolás első részéből az összefoglaló részt emeljük ki; ez élesen rávilágít a törvénytervezet legfőbb szakaszára (2. §.), amely arról szól, hogy az egyetemen miféle tudományok kellő tanításáról kell gondoskodni. Az indokolás második és harmadik részének ismertetését helyszűke miatt mellőzöm.

A nyugateurópai és északamerikai fejlődés mai iránya szerint az egyetem igaz főhivatását az önálló tudós munkára való képessé tevésben kell látnunk. Ha ez iránnyal közösségben akarunk maradni — mondja Kármán —, úgy az önálló tudós munkára való képesítésben kell nekünk is az egyetem legfőbb hivatását keresnünk. De ez a hivatás, mely tehát ma az egyetem lényeges ismérve, egyébként nemcsak az egyetemnek, hanem más tudós intézetnek, sőt más főiskolának is hivatása lehet. És itt fölveti azt a kérdést, hogy mi az a legfőbb ismérv, amely kizárólag csak az egyetemre vonatkozik? Rögtön meg is felel rá: ilyen csak egy van és ez az, hogy az egyetemnek az elméleti tudományok összességét kell tanítania. Ami az elméleti tudományok összessége alatt értendő, az a tudományok fejlődésének arányában változik és bővül. Az egyetemeknek e mérték tekintetében mindig a korral kell haladniok. De másrészt természetes, hogy az elméleti tudományok összességét csakis főágaiban lehet és kell tanítaniok. Mióta az egyetem intézménye kialakult, az egyetem szervezetének időben és térben egyaránt változatlan, legjellemzőbb sajátossága, hogy az elméleti tudományok terén mint «universitas studiorum: omnia docet».

Ezután a törvényalkotás szempontjából foglalkozik Kármán az egyetem fogalmának lényeges ismérveivel. És itt az előbb megállapított első lényeges ismérv tekintetében mindjárt, szükségesnek tartja, hogy a tudományoknak mai állása szerint a törvény az egyes tárgyak névszerinti felsorolásával állapítsa meg, hogy mik azok a tárgyak, amelyeket az elméleti tudományok összessége alatt ért. Az eljárásnak ez a módja az oktatási kodifikáció szempontjából különben nem lenne novum. Hisz az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk 11. §-a is a felekezeti népiskolák nyilvánossági jogát egyebek közt ama feltételhez köti, hogy a törvényben név szerint felsorolt minden egyes tárgynak tanításáról gondoskodás történt legyen. De így van ez a középiskolai és egyéb törvényeinkben is.

Az egyetemen a tudomány mai állása szerint a következő tudományok tanítása jelenti az elméleti tudományok összességéről való gondoskodást:

I. Nyelv és irodalom köre: 1. Magyar nyelvészet (grammatika, poétika, retorika) és irodalom. 2. Görög, 3. latin, 4. germán, 5. román, 6. szláv nyelvészet és irodalom. 7. Sémí (főleg bibliai) nyelv és irodalom.

II. Társadalmi tudományok és történelem: 1. Államtudomány és irodalma. 2. Jogtudomány és jogintézmények története (bölcseleti alapon). 3. Közgazdaságtan és története. 4. Magyarország története. 5. Keleti népek története. 6. Görög és római történet. 7. Újkori népek története.

III. Matematika és természettudományok köre: 1. Analízis, aritmetika (számelmélet) és algebra. 2. Geometria egész köre. 3. Fizika és asztronómia. 4. Chémia és geológia (mineralógia). 5. Általános biológia és növénytan. 6. Anatómia és állattan. 7. Fiziológia és antropológia.

IV. Filozófia köre: 1. Metafizika (ismerételemélet, logika és a filozófia története). 2. Etika, pszichológia és pedagógia (nevelés és elméletének története). 3. Esztétika és képzőművészetek története.¹

Mint hogy tehát az elméleti tudományok összességének tanítása az egyetlen ismérv, amely az egyetemet a főiskoláktól jellegzetesen megkülönbözteti, egyetemnek eszerint minden oly főiskolát el lehetne ismerni, amelyben a nyelv és irodalom, avagy amelyben a társadalomtudomány és történet, avagy végre a matematika és természettudományok fentebb felsorolt egész köre tanítatik és azonkívül a filozófiai tárgyak egész köre. E csonka egyetemek *egyetemi főiskoláknak* lennének nevezhetők.

A második ismérv, amelyet az egyetemi élet fejlődésének fokán az egyetem lényeges ismérvéül kell tekintenünk, az, hogy az egyetemnek hallgatóit oly képzésben kell részesítenie, amely őket önálló tudományos munkálkodásra képesekké teszi. A harmadik pedig, szintén igen lényeges ismérve a mai egyetemnek: a tanszabadság, amelyről Kármán szintén hosszan és igen érdekesen fejti ki alapos véleményét. De az egyetem e most felsorolt három lényeges ismérvéhez — mondja tovább — mint külső tartozék, illetve mint formai kellék járul az,

¹ Csorba Ferenc min. tanácsos az előadói javaslatban *) alatt a következő megjegyzést tette: «Az említett tudományok főágainak a tudomány mai állása szerint való ez összeállítását kiváló filozófusunk és pedagógusunk: Kármán Mór tanár úr volt szíves kérésre tervezetként készíteni és én azt változtatlanul elfogadtam».

hogy a doktorátus és egyéb, azt megelőző tudós fokok adása az egyetemnek, illetve az egyetemi főiskolának kiváltsága és hogy egyetem létesítéséhez a törvényhozás külön engedélye kell. Ha az egyetemről törvényt alkotunk és abban az egyetem fogalmát meghatározni kívánjuk, e most felsorolt ismérveket kell a törvényben is felsorolnunk.

Az egyetemeknek karokra való tagolását Kármán nem tartja lényeges ismérvnek. És pedig annál kevésbbé, mert ha az egyetem-állítási jog kodifikálásában liberálisak akarunk lenni, úgy már elvi szempontból is nagyon kívánatos, hogy szervezetileg adjuk meg a lehetőséget arra, hogy esetleg oly egyetem is keletkezhessek, amely közhivatalokra és egyéb közpályákra való előkészület megadásával egyáltalán nem, hanem csakis az elméleti tudományok tanításával, vagyis oly tudományok művelésével kíván foglalkozni, amelyek a ma szokásos karok valamennyiének tárgyanyagát érintik. Előrelátható azonban, hogy minálunk, legalább egyelőre, a gyakorlat e szervezeti lehetőséggel nem igen fog élni és nyilvánvaló, hogy az ezután keletkező egyetemeken is, talán kivétel nélkül az elméleti tudományok igényeinek biztosításán felül, egyik vagy másik magasabb képzést igénylő közhivatal vagy egyéb közpálya érdekében is fognak karok szerveztetni.¹

II. *A belga népoktatási törvényjavaslatról szóló Vélemény* érdekessége abban van, hogy Kármán a törvényjavaslatnak tisztán pedagógiai és közoktatási tanulságait méltatja és amidőn összeveti a főbb pontokat hazai viszonyainkkal, mindenütt utal már föntebb említett népoktatási tanulmányaira. Arra az eredményre jut, hogy a törvényjavaslat négy cím alatt mind oly ügyeket intéz el, amelyek saját népoktatásunk körében is sürgős intézkedést követelnek s elintézésük módja sok tekintetből méltó a figyelemre.

Mindjárt a tankötelezettség idejének megszabásánál kijelenti, hogy a mi törvényünk intézkedése, mely 9 évre szabja a tankötelezettséget, az elemi népiskola mindennapos folyamát 6 évre szorítva s azonkívül ismétlőiskolát állítva, nemcsak viszonyaink tekintetéből helyesebb, mint a belga törvényjavaslatban szervezett 8 esztendő, hanem elvi tekintetekből is. Csakhogy azt kívánja Kármán, hogy egyrészt pontosabban kellene szabályozni középfokú oktatásunk viszonyát az elemi oktatáshoz (Belgiumban a gimnáziumi tanfolyamba, az athenæumba csak 13. évében, az elemi tanfolyam teljes befejezésével léphet a tanuló. Szintügy van Hollandiában). Másrészt pedig életbe

¹ Erről a törvénytervezetről említést tesz Kármán «A közoktatás egysége és a tanulmányok szervezete» c. munkájának *A magyar egyetemek kérdése* c. fejezetében; 109. l.

kell léptetni törvényünk intézkedéseit a felső népiskolákra vonatkozólag. Megelégedéssel állapítja meg, hogy a belga törvényjavaslat életbelépteti az elemi oktatás szentesítésére vonatkozó bizonyítványt (certificat d'études primaires), amint ezt ő is «Népoktatásunk szervezése és újabb törvényhozás szükségére» c. dolgozatában számunkra szintén kívánatosnak mondotta s most némikép (l. i. m. 102—3. l.) előbb az 1908: XLVI. t. c. (az elemi népiskola ingyenességéről) 7. §-a, majd újabb törvényünk (1913) a választójoggal kapcsolatban megállapította.¹

Rendkívül érdekes a törvényjavaslatról szóló Véleménynek a szorgalmi időről szóló fejezete. Ezt a kérdést — írja Kármán — alkalma volt a miniszterium kebelében bővebben tanulmányozni s arra az eredményre jutott a hivatalból bekövetelt adatok alapján, hogy népiskoláink nagy többségében a tényleges iskolázás évenként 5—6 hónap (20 vagy 24 hét). A Berzeviczy-féle javaslat újabb fogalmazásában már bennfoglaltatott, hogy városokban 10 havi legyen a tanítás és még a tanítási napok számát is megkívánta szabni: kisközségekben legalább 150, nagyközségekben 170 s a városokban legalább 190 napot követelvé. Erre nézve idézi Kármán dolgozatának 11. lapját, amelyen megtette észrevételeit és a 12. lapon újabb szövegeztést ajánlott.

Dicséri Kármán a belga javaslatnak azokat a szakaszait, amelyek arról szólnak, hogy az iskolakötelesek iskolabajárását szigorúan kezeljék, hogy minden iskolába beiratkozott gyermek valóban el is járjon. A mi viszonyainkat ezzel szemben erősen bírálja és rámutat statisztikai évkönyveink fogyatékoságára, különösen arra, hogy ép-a székesfőváros, mely különben nagy buzgóságot látszik kifejtetni iskoláinak szaporításával, már évek hosszú során át úgy szerepel a statisztikai évkönyvben, hogy kebelében a tankötelezettek száma ismeretlen (l. Statisztikai Évkönyv 1912, 340. l. «az iskolába be nem írt tankötelesek Budapesten nem irattak össze»). Ajánlja, hogy a tankötelezettség érvényesítése, a tankötelesek számbavétele és ellenőrzése, valamint az iskolabajárás biztosítása tekintetében Európa nyugati államaiban kifejlett módokat tanulmányozzák.

A törvényjavaslat harmadik címe a tanítók fizetésének rende-

¹ Ez a gondolat Kármántól származott. Ezt bizonyítja Csorba Ferencnek Kármán hátrahagyott iratai között levő levele; abban a többek között ez áll: «A kormány elfogadta, hogy a választói jognak az iskolával való kapcsolata biztosok útján olyképp szabályoztassék, mint ahogy azt k. Professor úr javasolta, akinek erre vonatkozó munkáját én jelentésemmel be is terjesztettem».

zésével foglalkozik, és itt ismét utal Kármán a népoktatásunk szervezéséről írt tanulmányának IV. fejezetére (97—102. l.), ahol kifejtette, hogy nézete szerint miféle elvi szempontok döntöttek a tanítók javalmazásában. A magunk viszonyaihoz mérten három fokozatot (megfelelően az állami tisztviselők 11., 10. és 9. fokának) és három külön (tanítói, főtanítói és igazgatótanítói) vizsgálatot hozott javaslatba.

Különösen behatóan foglalkozik a törvényjavaslatnak az oktatás ingyenességéről szóló részével és helyesli, hogy a belga törvényjavaslat nem akarja oly értelemben általánosítani az elemi oktatás körében az ingyenességet, amint nálunk büntetés terhe alatt (az 1908: XLVI. t. c. 6. §.) történt. Idézi Kármán az 1868: XXXVIII. t. c. 31. §-át, amely kimondja, hogy a szegénységüket kimutató gyermekek könyveket ingyen kapnak az iskolától, de kifogásolja, hogy ezt nem mindig hajtják végre az egész vonalon. Idézi még 1848-ból a népiskolai oktatásra vonatkozó törvényjavaslat 6. §-át is, mely így szólt: «Az elemi nevelés minden közintézetekben ingyen adatik.» E paragrafus megvitatásakor sok helyesléssel találkozott az az indítvány, hogy szegények gyermekeiről és vagyontalan árvákról, ha azok a szükséges iskolakönyvek és megkívánható ruházat híjával volnának, az illető község fog gondoskodni. Utal arra, hogy Ped. Dolg. II. kötetében e kérdéssel bővebben foglalkozott.

A törvényjavaslat utolsó címének fejtegetésénél, amely cím különféle határozatokat tartalmaz és főleg a községi oktatás előmozdítására irányuló intézkedéseket állapít meg, erősen kifogásolja, hogy nálunk a községi iskolák rendkívüli mértékben megfogyatkoztak, pedig a régi magyar közfelfogás szerint a községi iskola lehetne alapja a népoktatásnak. A Vélemény befejező részében figyelemre méltónak mondja, hogy a belga kormány előterjesztésének végén pontosan egybe vannak állítva mindazok a pontok, melyekre nézve az új törvény a fennálló iskola szervezeti, vagy amint nálunk mondják, alaptörvényét módosítja. Érdekes Kármán szerint a pontosság abban is, hogy a kormány javaslatainak indokolására nagy mértékben felhasználja az idegen államok törvényhozásainak s rendelkezéseinek tanulságait. Ezzel kapcsolatban említi itt föl újból azt a gondolatot, hogy nálunk is mennyire indokolt volna a miniszterium kebelében egy tanulmányi osztálynak a szervezése egyáltalán és különösen törvényjavaslatok előkészítésére. Sajnos, Kármán már nem érthette meg, hogy ez az óhaja teljesült. Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter immár megalakította a pedagógiai ügyosztályt, amely ezekkel a kérdésekkel is foglalkozik.

Mindez csak töredék Kármánnak miniszteriumi működéséről. Ez a pár adat is jelzi azonban ottani tevékenységének széles körét és

mélységét. Munkálataiból a nagy gondolkodó elme, az európai látókörű pedagógus szól hozzánk. Még a legapróbb kérdésben is, a bürokratikus vélemények rendes szokásától eltérően széles történelmi és irodalmi világlátásban és ennek megfelelő magas szempontokból mondott véleményét. Egy-egy véleménye valóságos remeke a pedagógiai tanulmánynak. S ezekből érthető, hogy működése nemcsak az iskolában, hanem a miniszteriumban is mély nyomokat hagyott.

Kőrösi Henrik.

Kármán gimnáziumi munkája.

E sorokban életrajzi adalék gyanánt rövid áttekintést kívánok adni arról, hogy miféle tantárgyakat tanított Kármán huszonöt éven át (1872—1897) a gyakorló-főgimnáziumban. Az adatokat iskolájának értesítői szolgáltatták, s ezek is tanúságot tesznek a mester egyetemes szellemi érdeklődéséről, tudományos és pedagógiai lelkiismeretéről, mely gyakorlati munkában érlelte meg elméleti álláspontját és elvi alapon szervezte gyakorlati eljárását is.

A *latin nyelvet* a »kis« osztdályban majdnem mindig ő tanította; ő volt egyszersmind az I. és II. osztályban az osztályfőnök, ki az apró diákok ügyes-bajos dolgait a legnagyobb türelemmel és szeretettel intézte el. Két ízben tanított latint a III. osztályban és egyszer a IV.-ben is.

A *magyar nyelvet* az alsóbb (I—IV) osztályokban főleg az iskola első decenniumában tanította, egyszer az V.-ben is. Később csak a poétikát tanította a VII. osztályban, még pedig három ízben.

A *görög nyelv* kezdő tanítását is ő látta el, míg az iskola az országos tantervet el nem fogadta, mely e tárgyat a felsőbb osztályokba toltta fel. Egyszer a III., háromszor a IV. osztályban indította meg e nyelv tanulását, mindig a homerosi himnuszok és az Odysseia alapján.

A *görögpótló irodalmat* is ő vezette be 1891-ben az iskolába, de nem bánta, hogy Volf György mint igazgató nagyon kevés tanuló-nak engedte meg e tárgynak választását, sőt gyakran egynek sem engedte meg, hogy így a klasszikus tanítás egységét megóvja.

A *német nyelvet* az iskola első éveiben Kármán főleg a kezdő fokon tanította, de később a középső osztályokban is adott a gyakorlati eljárásra példát. A VII—VIII. osztályban majdnem mindig az ő kezében volt e nyelv tanítása.

A *történelmet* négy tanévben adta elő, a IV., V., VI. és VIII. osztályban.

A *földrajzot* egy ízben tanította a II. osztályban.

A *filozófiát* a VIII. osztályban mindvégig az ő kezében maradt.